

Su ve petrol bölgenin paylaşılmasını iki kaynağı...

“ORTADOĞU DENKLEMİ “ (*)

Dursun YILDIZ
Su Politikası Uzmanı
USİAD Genel Başkan Danışmanı

ABD'nin Irak'ı işgalinin ardından bu ülkenin yönetim yapılanması gevşek federatif bir sistem olarak düşünülüyor. Bu yaklaşım Türkiye'yi yakından ilgilendiren Kuzey Irak'ı öne çıkarıyor. Kuzey Irak'ın mevcut su ve petrol potansiyeli, bölgeyi Irak ve Türkiye açısından önemli konuma getirebilir.

Irak'ın suyunun büyük bölümü, Türkiye ve Kuzey Irak'tan geliyor. Kuzey Irak'ın Türkiye ve İran sınırlarına yakın bölgeleri, su rezervi açısından Irak'ın diğer bölgeleriyle kıyaslanamayacak düzeyde. Irak'ın su sorunu önümüzdeki dönemde Türkiye'ye taşabilir...

Son dönemde Irak ve Kuzey Irak'ta dini ve etnik temelde yeni bir siyasi yapılanma açısından yaşanan gelişmeler Ortadoğu'nun su ve petrol denklemlerinde ortaya çıkacak yeni durum açısından da önem taşımaktadır. Büyük Ortadoğu Projesi kapsamındaki uzun erimli planlarını uygulayabilmek için Irak'a sıcak bir çatışma ile fiili olarak yerleşen ABD bölge geleceğinde önemli olacak kararlar almaya devam etmektedir. ABD Senatosu Ekim 2007'de Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını, ancak Şii, Sünni ve Kürt bölgelerine ayrılmasını öngören bir tasarımı kabul etmiştir. Bu tasarının kabulünden hemen sonra ABD senatosu söz konusu planı "bağlayıcı değil" şeklinde yorumlarsa bile uzmanlar bu planın bölgede uzun dönemdir uygulanmakta olan büyük planın bir parçası olduğunu ileri sürmektedir.

Bu gelişmeler ABD'nin Irak'ta nispeten zayıf bir merkezi yönetim ve gevşek bir federasyon düzenlemesine doğru ilerlediği düşüncelerini arttırmıştır. Yakın bir gelecekte ABD'nin tüm Irak'taki işgalini kademeli ve kontrollü olarak azaltması ve stratejik bölge olan Kuzey Irak'a doğru çekilmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Hızla ve büyük bir destekle imar edilen bu bölgede ABD'nin kalıcı askeri üsler inşa ettiği haberleri de bu gidişatı doğrulamaktadır.

Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi idaresindeki bu bölge yaklaşık 40.000 km²'lik bir yüz ölçüme sahip olup Lübnan'ın 4 katıdır. Dohuk, Erbil ve Süleymaniye illeri bu bölgede yer almaktadır. Halen iki adet uluslararası havaalanına sahip olan bu bölgeye çeşitli merkezlerden haftada 80 adet doğrudan uçuş yapıldığı belirtilmektedir. Haziran 2006'da kabul edilen yasa ile bölgeye gelecek yabancı sermaye için gümrük ve vergi muafiyeti dahil birçok teşvik tedbiri uygulandığı ileri sürülmektedir. Beş adet Üniversite bulunan bölgenin nüfusunun yaklaşık 5 milyon kişi olduğu tahmin edilmektedir.

(*)Cumhuriyet Strateji 24.12.2007

Kuzey Irak'ta Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Dünya Tarım Teşkilatı tarafından desteklenen baraj ve hidroelektrik santrallerinin ve elektrik iletim hatlarının bakım onarım ve yenilenmesi, küçük hidroelektrik enerji santrali potansiyelinin belirlenmesi, yeraltısuyu potansiyelinin tespiti, yeraltısuyu kuyularının verimliliklerinin belirlenmesi, su temini ve çevre sağlığı insani yardım projesi gibi birçok proje tamamlanmıştır.

SU VE PETROL

Su Kaynakları: Irak Ortadoğu ülkeleri içinde su potansiyeli konusunda diğer ülkelere göre daha iyi durumdadır. Fırat ve Dicle nehirleri bu ülkede birleşerek Basra körfezine dökülmektedir.

Kuzey Irak da çevresine göre görece olarak su potansiyeli yüksek olan bir bölgedir.

Kuzey Irak'ta merkezi bölgelerdeki ortalama yıllık yağış 1780 mm ile Türkiye ortalamasının yaklaşık üç katıdır. Bu yağışlar alt kesimlerde 760 mm ile yine 642 mm'lik Türkiye ortalamasından fazladır.

Yılın 6 ayındaki kar yağışı Kuzey Irak bölgesini Irak'ın su deposu durumuna getirmektedir.

Kuzey Irak'taki nehirler üzerinde modern sulama sistemleri ve hidroelektrik enerji barajları mevcuttur.

Suriye ile Irak arasında varılan mutabakat ile Suriye Fırat nehrinden gelen yıllık ortalama suyun yüzde 58 ini Irak'a bırakmaktadır. Bu nehrinden Irak'a yılda yaklaşık 9,3 milyar m³ su gelmektedir.

Darbandikhan Barajı

Dicle nehrinin Şattül-Arap yakınlarında Fırat ile birleşmeden önce yıllık ortalama su potansiyeli 53 milyar m³ dır. Bu miktarın 21 milyar m³'ü Türkiye sınırlarından Irak'a intikal etmekte 32 milyar m³'ü ise tamamen Irak sınırları içinden oluşmaktadır. Irak içindeki bu potansiyeli oluşturan ırmakların çok büyük bir bölümü Kuzey Doğu Irak'tan gelmektedir. Bu nehirler Küçük Zap, Adhaim ve Diyala nehirleri olup üzerinde Dokan ve Darbandikhan barajları mevcuttur. Bunların yanı sıra Büyük Zap üzerindeki Bekme Barajı inşaatı yarım kalmış olup Adhaim Barajı ise planlama aşamasında bulunmaktadır.

Dicle ana kolundan Irak' a sınırda giren akım yıllık yaklaşık 16 milyar m³ civarındadır. Düzensiz bir akış rejimi olan Dicle sularının yeni yapılacak Ilisu Barajında düzenlenerek Irak'a verilmesi Irak için sadece nisbi bir rahatlatma sağlayacaktır. Çünkü Ilisu Barajı sınıra 45 km uzaklıktadır ve Irak'ta Dicle nehri üzerinde Türkiye sınırından 70 km akışaşağısında 1984 yılında yapılan 126 m yüksekliğinde Musul (Saddam) Barajı bulunmaktadır. Bu barajın toplam depolama hacmi 11.1 milyar m³ olup Ilisu Barajı'nın toplam hacminden yaklaşık 1 milyar m³ daha büyüktür. Ancak ABD'li uzmanların bu barajın güçlendirilmesi gerektiği yönünde açıklamaları bulunmaktadır.

Büyük Zap nehri üzerinde Erbil Bölgesinde 15,5 milyar m³'lük hacme sahip 1500 MW'lık kurulu gücü olan enerji ve sulama amaçlı Bekme Barajı ise yüzde 35'inin tamamlandığı dönemde tahrip edilmiş olup bitirilmesi için kredi aranmaktadır.

Dohuk Barajı

Bu durumda Irak'ın Dicle nehrinin düzensiz sularını düzenleyebilecek büyüklükte bir baraja sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da Irak'ın Dicle nehri sularının Ilisu Barajı tarafından düzenlenmesine çok ihtiyacı olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan Irak gelen bu taşkın sularını önce Thartar tabii çukuruna iletmekte sonra da bir iletim kanalı ile Fırat'a aktarmaktadır.

Irak'ın su potansiyelinin daha büyük bir bölümü Kuzeydoğu Iraktaki nehirlerden gelmekte olup bu nehirler üzerinde akımı düzenleyici barajlar mevcuttur.(Şekil1). Kuzey Irak bölgesinde tüm Irak'ın hidroelektrik enerji ihtiyacını karşılayacak kadar kaynak olduğu belirtilmektedir. Bu bölgenin yeraltı suyu potansiyeli açısından da zengin olduğu açıklanmaktadır.

PETROL KAYNAKLARI

Kuzey Irak bölgesinde 50 milyar varile ulaşan büyük petrol rezervlerinin olduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle Kuzey Irak bölgesel yönetimi, Ağustos 2007'de kabul edilen petrol yasası ile yabancı petrol şirketlerine çıkartıkları petrolden yüzde 20'ye kadar hisse vererek bu stratejik kaynağını bir an önce geliştirmeye çalışmaktadır. Kuzey Irak yönetimi kendi petrol yasasını çıkardığı Ağustos ayından bu yana 20 uluslararası şirketle 15 anlaşma imzalamış olup Kuzey Irak'ta Türk şirketleri de Petrol arama faaliyeti yürütmektedir.

Kuzey Irak bölgesel yönetimi'nin, Fransız Brniko Oil şirketi ile Dohuk ilinde ve El İmadiye ilçesinde petrol üretme anlaşması yaptığı ve şirketin 2008'de faaliyete geçmek için ön hazırlıklara başladığı belirtilmektedir. Bunun yanı sıra birçok şirketin Zaho ve Akre'de petrol çıkarma anlaşması yapmak için görüşmelerde buldukları bildirilmektedir.

28 Kasım 2007'de Washington'da konuşan Kuzey Irak bölgesel yönetiminin petrol işlerinden sorumlu yetkilisi Aşti Havrami, Bağdat hükümetinin, imzaladıkları petrol sözleşmelerinin geçersiz ve yasadışı olduğu yönündeki kararını tanımadıklarını

söylemiştir. Havrami, bu açıklamasının ardından bazı ABD şirketleriyle yeni petrol görüşmeleri yapmak üzere Teksas eyaletindeki Houston kentine gitmiştir.

Irak'ın petrol rezervinin büyük bir bölümü Kerkük ve çevresinde yer almaktadır. Hem kalitesi hem işleme çıkarma maliyetleri açısından en önde yer alan Kerkük'teki petrol rezervinin değerinin yaklaşık 1,5 trilyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. Kerkük'ün petrolden elde ettiği yıllık gelirin ise 12 milyar dolar olduğu bilinmektedir.

Kuzey Irak bölgesel yönetiminin açılacak petrol kuyularının gelirinin bölge için harcanacağına dair açıklamaları Bağdat'taki yetkililerin ve Petrol Bakanlığı'nın sert itirazlarıyla karşılaşmıştır. Bağdat hükümetinin ısrarını sürdürmesi üzerine Neçirvan Barzani, 27 Eylül 2007'de Bağdat yönetiminin anayasaya uymaması halinde Irak'la anayasa temelinde birlikteliği tercih eden Kürt halkının bu tercihini gözden geçirme hakkını saklı tuttuğunu söyleyerek merkezi yönetimi tehdit etmiştir.

Kuzey Irak Bölgesel Yönetiminin kendi sınırları içine almaya çalıştığı ve Türkmen nüfusun da oldukça yoğun olduğu Kerkük'te Türkmenler 2003 yılından itibaren çeşitli baskılarla demografik ve mülkiyet yapısının değiştirilmeye çalışıldığını açıklamaktadır. Buradaki durumun belirginlik kazanması için Irak Anayasa'sının 140. maddesine Kerkük'ün statüsünün referandumla belirleneceği maddesi koyulmuştur.

TÜRKİYE RAHATSIZ

Türkiye'yi rahatsız eden bu gelişme karşısında Dışişleri Bakanlığı, Irak Anayasası'nda Kerkük'ün statüsünün belirleneceği, referandumla ilgili olan 140. maddenin uygulanması konusundaki girişimlerin oldubittiye getirilmemesi uyarısında bulunmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti bu gelişmelerle birlikte Kuzey Irak'ın siyasal olarak yeni bir aşamaya girmiş olmasından da rahatsız olmuştur. Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada Kerkük'ün nihai statüsünün ve diğer ihtilafli bölgelerin geleceğinin belirlenmesine ilişkin Irak Anayasası'nın 140. maddesinin uygulanmasına ilişkin Irak Bakanlar Kurulu komisyonu tarafından alınan bazı kararların Başbakan Maliki'nin yurt dışında olduğu sırada yürürlüğe konulduğu ifade edilmiştir.

New York Times'da Ocak 2004'te dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Pawell'in Türkiye Başbakanıyla yaptığı görüşmede Kerkük'teki ve Irak'ın diğer bölgelerindeki petrol gelirlerinin Bağdat hükümetine ait olacağı ve Kürtlerin Kuzey Irak petrolünden bağımsız olarak yararlanma hakkına sahip olmayacağı konusunda güvence verdiği yazılmıştır.

2007 Eylül ayı başında Irak Parlamentosu Kerkük referandumunu Mayıs 2008 tarihine ertelemeyi kabul etmiştir. Bu kararın ardında ABD baskısının olduğu ve Bush yönetimini biraz rahatlatma amacının bulunduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle uzmanlar bu ertelemenin Kerkük'le ilgili politika ve tutum değişikliğinden söz etmek için yeterli olmadığını belirtmektedir.

KUZEY'E ÖZEL İLĞİ

ABD, Afganistan Irak gibi işgal altında bulundurduğu ülkelerde sivil ve askeri olarak belirli il veya bölgelerin yeniden imarı ve yönetimin daha etkili çalışması ile hizmetlerin daha yaygın bir şekilde verilmesi için "Yeniden Yapılandırma Takımları" kurmuştur. Bu takımlar aynı zamanda bölgedeki etnik ve dini çatışmalarda politik uzlaşma zemini oluşturmakla da görevlidir. Asker ve sivil uzman, yönetici, uygulamacı kadrolarla verilen bu hizmette ABD ordu

Mühendisler Birliği(US Army Corps of Engineers) çok önemli bir rol oynamaktadır.

Irak'ta Yeniden Yapılandırma Takımları'nın ilk görev yerleri 2005 yılının Kasım ayında Musul, Kerkük ve Hillah illeri olmuştur.

Irak'ta kurulan onuncu yeniden yapılandırma takımı diğerlerinden farklı olarak Kuzey Irak bölgesinin Erbil, Dohuk ve Süleymaniye'den oluşan 3 ilini birden kapsamaktadır. Daha önce kurulan diğer bütün takımlar tek bir il için kurulmuş iken bu takım bölgesel olan tek takım özelliği taşımaktadır. Diğer takımlardan Basra'da görev yapan takım İngiltere, Dhi Qar takımı da İtalya tarafından yönetilmektedir.

Kuzey Irak bölgesinde ilk bölgesel yeniden yapılandırma takımı görevine 1 Şubat 2007 tarihinde Zaytun kampında yapılan Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi Başbakanı Nechirvan Barzani'nin de katıldığı törenle başlamıştır. Bu bölgedeki takımın lideri Kore Cumhuriyeti, yardımcısı ise ABD olmuştur.

Uzmanlar Kuzey Irak'taki yapının Irak Anayasası ile "Kürdistan Bölgesel Yönetimi" olarak yasallaşmasından sonra gelişmenin daha hızla gerçekleştiğini belirtmektedir. Kuzey Irak yönetiminin düzenli askeri birliklere ve görelî olarak daha çok gelire sahip olduğu, stratejik doğal yeraltı kaynaklarını pazarlamaya başladığı, ABD ile ittifak içinde kamu yönetimi kurumlarının birçoğunu oluşturdukları ve kontrol ettikleri coğrafi alanı genişlettikleri ifade edilmektedir. Böylece bölgenin her geçen gün daha fazla çekim merkezi haline gelmeye başladığı belirtilmektedir.

SU VE PETROL DENKLEMİ

ABD'nin Irak işgali bölgenin su ve petrol kaynaklarının yönetimi konusunu yeniden masaya taşımıştır. ABD'nin ve İngiltere'nin yönlendirmesi doğrultusunda Irak'ın üniter devlet yapısının yerini Federatif Irak Cumhuriyeti'ne bırakacağı görülmektedir. Irak'ın yakın gelecekte ortaya çıkması beklenen bu yapısı hem su hem de petrol piyasalarında Arap olmayan yeni aktörlerin ortaya çıkmasına neden olacaktır. ABD'nin bu stratejik kaynaklar üzerindeki planları Ortadoğu'da su ve petrol denkleminin yeniden ele alınacağını ve değişkenlerin yerine konulmasından sonra bu denklemin üzerinde yeniden çalışılacağını göstermektedir.

Yaşanan gelişmeler bölgede ABD'nin su ve petrol denklemine daha doğrudan müdahil olmak yönündeki çabalarının yoğunluk kazanacağını ortaya koymaktadır.

Irak'ın gelecekteki federatif yapısı nedeniyle bölge yönetimleri arasında ortaya çıkacak su sorunlarının nedeni olarak, Türkiye'nin kullanımlarının gösterilmesi olasılığı bulunmaktadır. Dicle Nehri'ne Irak'tan katılan suların önemli bir bölümünün ABD'nin himayesindeki Kuzey Irak'tan gelmesi, Irak'ın içsel su sorunlarının Türkiye'ye yansıtılmasını kolaylaştıracaktır.

Diğer taraftan uzmanlar "Savaş sonrası Irak'ta federatif bir devlet yapısının oluşturulması ve bunu takip edecek diğer gelişmeler Güneydoğu Anadolu'da Türkiye'nin su kaynaklarını geliştirme ve kalkınma çabalarının önleme teşebbüslerini çok büyük ölçüde arttıracaktır" şeklinde görüş belirtmektedir.

Yeni Irak Anayasası'ndan kaynaklanan etkiyle hidropolitik açıdan Irak'ta tek bir politika oluşturma zorluğu yaşanabilir. Bu dönem içinde Irak'ın yeni yönetim yapısı ve Dicle-Fırat Havzası'nın hidropolitikliği Irak ve Suriye arasındaki su denkleminde yeni çözüm arayışlarını getirebilir.

Bunun yanı sıra Kuzey Irak'ta petrol üretiminin artmasının ortaya çıkartacağı yeni durumun dışında bölgede çıkartılacak petrolün Kerkük-Yumurtalık mı yoksa Kerkük-Musul-Hayfa hattından mı aktarılacağı da yeni denklemin çözümü ile ortaya çıkacaktır.

Ortadoğu'nun yeni siyasal yapılandırılmasında su ve petrol denklemlerinin de yeniden ele alınıp farklı yöntemlerle çözülmeye çalışılması olasılığı yüksektir. Türkiye su ile ilgili olası gelişmeleri gerek GAP'taki projelerini geliştirilme hızı gerekse suların kullanılmasında üç aşamalı plan tezinin önünde oluşabilecek engeller açısından değerlendirmeye almalıdır. Kuzey Irak petrolünün geliştirilmesinin etkileri ve bu petrolün Kerkük-Musul-Hayfa veya Kerkük-Banyas hatlarından hangisinin tercih edilerek Doğu Akdeniz'e ulaştırılacağı da bu değerlendirmeye dahil edilmelidir.